

CSONTOS NÓRA

Károli Gáspár Református Egyetem

csontosnora@gmail.com

AZ IDÉZÉS MŰKÖDÉSE AZ EGYETEMI TANKÖNYVEKBEN¹

1. Bevezetés

A tanulmány a kognitív szemantika (Tolcsvai Nagy 2010, 2017a, 2017b) és a pragmatika mint szemléletmód (Verschueren 1999; Tátrai 2011, 2017) együttes érvényesítésével az egyetemi tankönyvekbe ágyazódó idézéseket vizsgálja abból a célból, hogy szemléltesse, a idézés miként valósulhat meg e diskurzustípusban, és mindezzel együtt rámutasson arra, mikor mire és miként alkalmazható az idézés. A tanulmány arra is rá kíván világítani, az IDÉZÉS megismert sémáját a szövegalkotó miként használhatja ki; az IDÉZÉS aktusának előhívása során mely összetevők előtérbe állítását használhatja fel abból a célból, hogy saját diskurzusát, illetve annak egy részletét megalapozottá, lehorgonyozottá tegye.

A tanulmány a tudományos diskurzus konvencionalizálódott jellemzője miatt azokkal az egy megnyilatkozóhoz köthető idézésekkel foglalkozik, melyekben a perspektivizáció (vö. Sanders–Spooren 1997: 86–95; Tátrai–Csontos 2009; Tátrai 2011: 34–35) különböző fokon, de explicitté válik, feltételezve, hogy más esetek a plágium jelenségébe sorolhatók (l. bővebben Csontos 2018). Először az IDÉZÉS sémáját; műveletét és szerkezetét ismerteti. Ehhez több korábbi tanulmány eredményeit használja fel (l. pl. Csontos 2012, 2016, 2019). Majd az egyetemi tankönyvekbe ágyazódó idézéseket a séma megvalósulásaként, azzal összehasonlítva vizsgálja.

A tanulmány az egyetemi tankönyvekben található idézéseket több tankönyv elemző vizsgálatával végezte el (l. Források). A vizsgált anyag összeállításakor azt tekintette egyetemi tankönyvnek, amelyknél ez vagy fel lett tüntetve, vagy a könyv bevezetésében a könyvet egyetemi használatra, illetve arra is ajánlják (és több egyetemi tematikán szerepel kötelező vagy ajánlott tankönyvként). A tanulmány a korpusz kvalitatív elemzése során megfigyelhető tendenciákat közli, a vizsgált anyagból hozott példák jelen esetben csupán a jelenségek alátámasztására és magyarázatára szolgálnak.

¹ A tanulmány az NKFIH K 129040 pályázat támogatásával készült.

2. Az idézés aktusa

Idézés során más személy² diskurzusát³, illetve annak egy részletét kívánjuk hozzáférhetővé tenni. A KÖZLÉS aktusával összevetve, IDÉZÉS-kor a perspektivizáció válik meghatározóvá, tehát az, hogy a 'közlendő jelentéstartalom': a 'vmit' egy, a diskurzusba ágyazódó személyhez köthető és ennek ténye különböző mértékben felismerhetővé válik. Az idézés ezért jellemzően két jelentésszerkezet révén dolgozódik ki: a VKI MOND⁴-ot megjelenítő idéző rész által, mely az eredeti diskurzus aktusát és körülményeit teszi elérhetővé, és a VMIT-et elérhetővé tevő, az idézni kívánt diskurzust vagy annak egy részletét reprezentálni képes idézet által. Idézéskor a két esemény – összetett jelentésszerkezetként – össze is kapcsolódik, egymás kölcsönös jelentését kidolgozva, megteremtve magát az IDÉZÉS-t.

2.1. Az idézés konstruálása

Mind az idéző rész, mind az idézet megalkotása az idéző adaptív tevékenységéhez köthető.

(1)

- a. Inkább azt szeretném, ha nem nyernék semmit, mert az, hogy ki kell menni a színpadra, a legfélelmetesebb gondolat számomra. És nem gondolom egyáltalán, hogy az első filmemre nekem díjat kellene kapnom. Nekem az pontosan elég, hogy versenyben vagyok. Hiszen akkor hova megyek azután? (W1)
- b. „Inkább azt szeretném, ha nem nyernék semmit” – mondta Nemes Jeles László egy héttel ezelőtt az Origónak adott interjújában (W2).

Az idéző az IDÉZÉS aktusának konstruálása során folyamatos döntéseket hoz arról, hogy az idézni kívánt diskurzust miként teszi elérhetővé a befogadó számára. Ekképp az ő aktív tudatosságának eredménye az, hogy mit, milyen mértékben, milyen perspektívából tesz hozzáférhetővé.

Az (1a–b) példa ugyanazon diskurzus megjelenítését végzi el. Az (1a) az eredeti diskurzust közli teljes terjedelemben, az (1b)-ben ennek idézése megy végbe. Mint az az (1b)-ből látható, hogy az idéző a saját diskurzusához igazítja az idézni kívánt diskurzus tartalmát,

2 Jelen tanulmány nem foglalkozik vele, de számol azzal, hogy egy diskurzus nem csupán egy személyhez, hanem – a fiktív világban – bármilyen entitáshoz tartozhat. Ugyanakkor ezen entitások közös összetevője a kommunikáció szempontjából, hogy az adott diskurzusvilágban személyre jellemző vagy akként értelmezett artikulált és az adott kontextuális körülmények között jelentéssel bíró közlésre képesek.

3 Idézni ugyanakkor nemcsak egy másik személy, hanem az 'én' lehetséges megvalósulásainak megnyilatkozásait is lehet. Utóbbi esetben önidézéstről, illetve 'én'-idézéstről lehet beszélni (l. Csontos et al. 2019).

4 IDÉZÉS esetében ugyanakkor nemcsak MONDÁS, hanem GONDOLAT is hozzáférhetővé válhat. De a vizsgálat témája és anyaga miatt jelen esetben az IDÉZÉS szűkebb értelmezésére koncentrálni a tanulmány.

élve azzal a lehetőséggel, hogy annak csak egy részletét közli. De mindeközben azáltal, hogy az idézet teljes terjedelmében az eredeti diskurzusért felelős személy perspektíváját érvényesíti, továbbá ennek tényét az idézőjel alkalmazásával megerősíti, a befogadó felé azt a jelentést tartalmat tudja közvetíteni, hogy az eredeti diskurzus így hangzott el. Emellett szintén az idéző adaptív tevékenységének eredménye az idézet elérhetővé tétele az idéző rész által. Az idéző résznek az idézethez képest elfoglalt helyzete és nyelvi kifejtettsége meghatározza, a befogadó az eredetinek „vélt” diskurzust miként éri el, miként alkotja meg. Jelen esetben az idéző rész az idézet után jelenítődik meg, ezáltal az idéző az idézet körülményeire történő reflektálást csak az idézett diskurzus után végzi el. Az idézett rész kontextualizációját elvégző idéző rész a VKI-t, az eredeti diskurzus megalkotóját, a tudatos-ság szubjektumát (l. Tátrai 2017: 306–308) teszi nyelviileg explicitté (*Nemes Jeles László*), továbbá az eredeti diskurzus elhangzásának körülményei is kifejtetté válnak: a MIKOR (*egy héttel ezelőtt*), a KINEK (*az Origónak*) és a milyen CÉL-ből (*interjú*).

Az idéző adaptív tevékenysége tehát az IDÉZÉS kidolgozása során a következő tényezőkre terjed ki: (a) az eredeti diskurzus kiemelése az eredeti kontextusból, (b) az eredeti diskurzusból az idézni kívánt diskurzusrész kiválasztása, (c) az idézést jellemző nézőpontszerkezet megválasztása, (d) az idéző rész és az idézet egymáshoz való viszonyának megtervezése, (e) annak eldöntése, az eredeti diskurzus kontextuális körülményei közül mit kíván jelöltté tenni, mennyiben és miként kívánja kontextualizálni az eredeti diskurzust (a VKI MOND séma kidolgozottsága korlátozódhat a minimális összetevőkre, de ennél kifejtettebben is megjelenítheti az eredeti mondás kontextuális körülményeit, pl. VKI MOND VHOGYAN, VHOL, VKINEK stb.). Ezen döntéshozatalok eredményeképpen az idézés nyelvi konstrukciója eltérő kifejtettségben és szerkesztettségben idézheti fel az eredeti diskurzust és annak kontextusát, mely hatására az idézés eltérő mértékű beágyazódása érhető el az új szövegvilágban, ezáltal eltérő fokon és módon járulhat hozzá az új diskurzusvilág jelentéséhez.

Az idéző konstruáló tevékenysége során ugyanakkor folyamatosan játszhat a ténnyel, hogy a befogadó – bár az idézést kísérő perspektivizáció jelöltté tételének (pl. idézőjel, hivatkozás) felhasználásával, illetve feloldásával az eredeti diskurzus interszjektív ellenőrizhetőségét megteheti vagy megtehetné – az IDÉZÉS tényét megvalósító nyelvi konstrukció által előhívott IDÉZÉS aktusának megteremtésével (VKI MOND és VMIT) elfogadja, az idézett szövegrész elhangzott egy másik diskurzusban, megteremtve ezzel az intertextualitást (l. Genette 1996: 1–3) tényét.

Az idéző adaptív tevékenysége tehát mind az idéző részt, illetve annak összetevőit és kifejtettségét, mind az idézetet érinti. Az idézések ezáltal megalkothatók szubjektívan és kevésbé szubjektívan. Ezzel együtt az idézésben működő figyelemirányítás többféle módon működhet. Általában először az idéző rész áll a figyelem központjába, majd – a kiterjedő aktivációval, mely során az idéző rész által aktivizált és asszociált jelentés miatt az idézet idézetként való értelmezése könnyen hozzáférhetővé válik – az idézetként megkonstruált szövegrész. Az idéző rész működése addig áll fenn, míg a konceptualizáció, tehát az, hogy az adott szövegrészt a befogadó idézetként, a teljes szövegrészt pedig

idézésként értelmezze, be nem teljeseedik. Az IDÉZÉS ekképp mint összetett jelentésszerkezet kognitív ösvénynek tekinthető (a fogalomra l. Tolcsvai Nagy 2017a: 57), melyben az egyik összetevő teszi hozzáférhetővé a másikat, az alkotás és a befogadás folyamatában létrehozva az IDÉZÉS tényét. Ezen lehetséges értelmezésben releváns tényezővé válhat, hogy a FORRÁS-ÖSVÉNY-CÉL séma miként jelenik meg.

2.1.1. Az idézés nézőpontszerkezete

Egy diskurzusnak az IDÉZÉS által történő hozzáférhetővé tételekor kiemelt szerepe van annak, hogy kinek, illetve kiknek a nézőpontja jön működésbe az idézés során. A lehetséges nézőpontfajták (l. Tolcsvai Nagy 2017a: 48–50; Tátrai 2017: 940–942) közül jelen vizsgálat szempontjából kiemelkedő jelentőségűvé a referenciális központ, illetve annak működése válik. A referenciális központ azt a tájékozódási kiindulópontot jelöli, amelyből a megnyilatkozás személyközi, valamint tér- és időviszonyai reprezentálódnak. A referenciális központot alapesetben a megnyilatkozó személye, illetve térbeli és időbeli elhelyezkedése jelöli ki. De a megnyilatkozónak arra is lehetősége van, hogy ezt a tájékozódási pontot áthelyezze egy másik megnyilatkozóra (Sanders–Spooren 1997: 85–86; Tátrai 2005: 216, 2017: 940–941; Csontos–Tátrai 2008: 67). A beszélő a referenciális központ átadásával annak mértékében élhet, hogy mennyire kívánja az eredeti diskurzust külön eseményként kidolgozva, annak önállóságát is megőrizni; mennyire kívánja a befogadót az eredeti diskurzusba visszavezetni. A referenciális központ működése konvencionalizálódó szerkezeti mintázatokat hoznak létre. Ezek a mintázatok az idézési módokat (egyenes, függő, szabad függő) eredményezik.

(2)

- a. Bár – mint már jeleztem – Kazinczy azt vallja: „Az író, midőn főbb okok lebegnek előtte, elhagyja a grammatika törvényeit” (Levél Pápay Sámuelnek, 1818. máj. 31.) (Szathmári 2009: 154).
- b. Kiss Tibor azt mondja, hogy ha hívják őket, újra mennek (W3).
- c. azt mondja, nem vagyok normális, ez nem normális hozzáállás, takarodjál pszichológushoz, vagy a templomba, vagy apád sírjához, hogy megtanuljam, hogyan kell megbocsátani (W4).

Az idéző részben az aktuális beszélő referenciális központja érvényesül, az idézetben viszont a referenciális központ áthelyezése vagy át nem helyezése hozza létre az idézés konvencionalizálódott mintázatait. A (2a)-ban az eredeti diskurzus, illetve diskurzusrészlet visszaadásának célja irányítja az idéző nyelvi tevékenységét, melynek következményeként a kimondott tartalom az eredeti diskurzust jellemző személy-, tér- és időbeli viszonyok működtetésével történik meg **egyenes idézési módot** eredményezve. Az idézési mód szerkezete is ezt reprezentálja: a két rész között szemantikai kapcsolat van, melynek alapja az, hogy az idézet egy másik személytől származó diskurzust kíván szó szerint átadni.

A **függő idézési módra** – ahol az idéző a diskurzus propozicionális tartalmának visszaadásával is élhet – az jellemző, hogy a VMIT megjelenítése során a referenciális központ nem helyeződik át arra, akihez az idézet köthető (2b). Az IDÉZÉS kidolgozása a két rész grammatikai függésével is ezt jeleníti meg: a főmondat a verbális cselekvést valósítja meg (*azt mondja*), ezzel explicitté téve azt, hogy a mellékmondat egy szereplő megnyilatkozását közli. *Az azt* mutató névmási elem – de emellett a *hogy* kötőszó is – a két eseményt reprezentáló tagmondat közötti grammatikai függést reprezentálja. *Az azt* itt az utalószó szerepét tölti be, de ezzel együtt *azt* jelöli, hogy a *mond* egy figurájának részletező kifejtése (a VMIT) a mellékmondatban válik elérhetővé (vö. Kugler 2017: 844–845). Végül a kettő között létrejönnek azon, **szabad függő idézésnek** hívható esetek (2c), melyek során a referenciális központ szabad mozgása figyelhető meg: az elhangzottak hozzáférhetővé tételekor annak a referenciális központja is működésbe lép, aki elérhetővé teszi az idézetet és annak is, akihez az eredeti diskurzus vagy annak egy részlete köthető.

2.1.2. Az idéző rész konstruálása

Az idéző rész a verbális cselekvést valósítja meg (vki [*azt*] mondja, [*hogy*]). Az idéző rész összetevői, a figurák és a köztük levő temporális viszony megteremtése nem függetleníthető magától az idézettől, és konstruálásuk során az idéző tevékenysége működésbe lép.

Az idéző rész **elsődleges figurája** (trajektora) (Tolcsvai Nagy 2017b: 320–322) az az entitás, akihez az idézésre szánt diskurzus létrehozásának aktusa kapcsolható. Az (1a–c) példákból látható, hogy az idéző rész elsődleges figurájának megnevezései (*Kazinczy, Kiss Tibor*), illetve az (1c)-ben az inflexiós morféma (*-ja*), mely anaforaként képes visszautalni egy korábban megnevezett személyre, annak az eredménye, hogy a szövegalkotó az eredeti, idézni kívánt szövegrész feldolgozása során az adott diskurzust egy megnyilatkozóhoz / megnyilatkozókhoz képes kötni; képes a már nyelviileg reprezentált eseménnyel kapcsolatban feldolgozni, kinek a perspektívájából konstruálódott meg a megidézni kívánt diskurzus.

Az idéző részben a mutató névmási elem – a (2a–c)-ben *azt* – **másodlagosnak** (landmarknak) (Tolcsvai Nagy 2017b: 320–322) abban az értelemben tekinthető, hogy hozzá képest kerül a figyelem előterébe az elsődleges figura. *Az azt* mellett *azt*, de más mutató névmások is, pl. *így, úgy, ekképp, akképp* stb. meglétét is egyfelől az idézet teremti meg.

Az (1b), illetve a (2a) egyenes idézéseiben, ahol a két esemény reprezentációja közötti szemantikai viszonyt az adja, hogy ezek az IDÉZÉS összetevőinek kidolgozását végzik el, a két rész közötti kölcsönös kidolgozottságot, szemantikai kapcsolatot a deiktikus nyelvi elem teheti explicitté. Ebben az esetben a mutató névmási elemek az idézetre történő rámutatás megvalósítása során a diskurzusdeixis (l. Levinson 1983: 54–55, 85–89; Marmaridou 2000: 93–96; Tátrai 2011: 121, 142–144) funkcióját töltik be, az idézetre utalnak, értelmezésüket az idézet feldolgozásával lehet megtenni. Másfelől viszont ezen mutató névmások alkalmazása – az elsődleges figura megalkotásának módjától eltérően – nem az eredeti diskurzus egy elemének, hanem az eredeti diskurzus egészének

feldolgozó és az idéző diskurzusalakító eljárásából fakad. A sajátos funkciómegoszlást mutató veláris-palatális mutató névmások mint a diskurzusdeixis funkcióját elvégző nyelvi elemek az általuk aktivált metaforikus jelentésképzéssel egyrészt a diskurzus szerződését teszik reflexió tárgyává, másrészt – amennyiben arra mód nyílik⁵ – a szövegalkotótól való TÁVOLSÁG-ot, illetve a hozzá képest értelmezhető KÖZELSÉG-et is kifejezik (vö. Tátrai 2011: 145). Ezekben a nyelvi elemekben tehát az idéző aktív, figyelemirányítói tevékenysége reprezentálódik, kifejezésre juttatva azon döntéseit, hogy mennyire kívánja az adott diskurzust a szövegvilág részévé tenni, illetve miként kívánja a figyelmet az idézetre irányítani.

Az IDÉZÉS sémáját alkotó két esemény konstruálása során – mint arról már fentebb is volt szó – a grammatikai függést is megvalósító konstrukciókban (l. pl. 2b), a főmondatban szereplő mutató névmás sematikusán képviseli azt a tartalmat, mely a mellékmondatban válik kifejtetté. Ebben a pozícióban e nyelvi elem utalószóként működik, mely egyfelől az idéző rész összetevőinek kidolgozását végzi el, másfelől – mivel az idéző részben, a főmondatban sematikusán képviseli a VMIT – az idézetre utal, azt a figyelem előterébe képes helyezni.

Az idéző részben a két figura közötti **temporális viszony** leképezése (Tolcsvai Nagy 2017b: 317) alapvetően az IDÉZÉS tényéhez köthető. A figurák közötti viszonyt reprezentáló nyelvi eszköz, az idéző ige az idézés tényét teszi explicitté úgy, hogy mindeközben az eredeti diskurzus medialitását is megjelenítheti (*mond* vagy *ír*), de emellett az idézőnek az idézett részben közölt tartalomhoz történő reflexív viszonyulását is reprezentálhatja. Az idéző az eredeti diskurzus feldolgozása után az IDÉZÉS fogalmi megalkotását attól függően, hogy milyen célja van magával az idézettel, több módon is megteheti. Ez a KÖZLÉS erősen specifikus változatát eredményezheti. A (2a–c) példákban a KÖZLÉS-t reprezentáló nyelvi eszközök azonos jelentésösszetevője a 'mondás aktusa'. A KÖZLÉS megjelenítése – a nyelvi reprezentációkban profilálódó eltérő jelentésösszetevők miatt – viszont nem azonos módon történik. A *mond* (2b–c) és a mellette még megjelenő *ír*, illetve bizonyos melléknévi igenevek (pl. *látható*, *olvasható*) a KÖZLÉS tekintetében neutrális jelentésűek. Ehhez képest a (2a)-ban a *vél* a KÖZLÉS értékelését és értelmezését is megvalósítja, az idézőnek az idézet propozicionális tartalmához való szubjektív viszonyulását is reprezentálja.

Mindezek alapján az mondható el, hogy a KÖZLÉS-t megjelenítő nyelvi eszköz az idéző feldolgozó és interpretáló eljárását is kifejezheti. E nyelvi eszközök szemantikailag eltérő fokon és eltérő módon reprezentálhatják az eredeti diskurzus elhangzásának aktusát. Ezen eltérő specifikussággal rendelkező nyelvi eszközök a KÖZLÉS tartományából kidolgozott jelentésösszetevővel a befogadó figyelmét a beágyazódó diskurzus más-más összetevőjére irányíthatják anélkül, hogy arra történne reflektálás, hogy ez valóban

5 E lehetőséggel jellemzően azokban az esetekben lehet élni, mikor az idéző rész megelőzi az idézetet, illetve mikor az idézés két része nem grammatikai kapcsolaton alapul.

egybeesik-e az eredeti diskurzus közlésének aktusával vagy az idéző adaptív tevékenységének az eredménye. Ezek alkalmazásával az idézet eltérő módon válhat hozzáférhetővé, valamint a beágyazódás mértéke is eltérővé válhat. Minél inkább érvényesül ugyanis az idéző értelmezői tevékenysége a figurák közötti temporális viszonyban, ezáltal az idézett beszédesemény kifejezésében, annál inkább elszakad az idézett diskurzus az eredeti diskurzustól, de ezzel együtt annál inkább beágyazódik az új kontextusába. Az idézés során az idézőnek tehát megvan a lehetősége arra, hogy a KÖZLÉS megalkotásakor az eredeti diskurzust szubjektívan vagy kevésbé szubjektívan tegye hozzáférhetővé.

Az idéző attól függően, hogy milyen mértékben kívánja jelölni azt, hogy az adott diskurzusrész máshoz köthető, az idézésre szánt szövegrész eredeti kontextusát különböző mértékben teheti nyelviileg kifejtetté, illetve annak leőhelyét jelölheti, valamint ezen információk kombinációjával is élhet (vö. 2.1.). Emellett az írott nyelvi diskurzusokban konvencionizált nyelvi eszközök által (írásjellel és nyomtatásban őölt betűvel) is explicitté válhat a perspektivizáció ténye (vö. Csontos 2009: 137–161). Mindezen jellemzők alkalmazása az idéző nyelvi tevékenységével kapcsolható össze. Ezáltal az mondható el, hogy az idézések eltérő **metapragmatikai tudatossággal** jellemezhetőek (vö. Csontos–Tátrai 2008: 94–105). Minél nagyobb fokú metapragmatikai tudatosság jellemzi az idézést, tehát minél inkább kifejtett az idéző részben a megidézett diskurzus eredeti kontextusának ismertetése, annál inkább tematizálnak tekinthető az idézni kívánt diskurzus vagy diskurzusrészlet értelmezését megkönnyítő kontextualizációs folyamat, annál könnyebb az idézetet – a befogadót visszavezetve az eredeti diskurzusba – megérteni és értelmezni, illetve annál könnyebb létrehozni az idézés tényét. Ugyanakkor ezen, a metapragmatikai tudatosság nagyobb fokával rendelkező idézetek az önállóságukat dominánsabban megőrzik a beágyazódás során.

2.2. Az idézés mint újrakontextualizálás és újrakonstruálás

Az idézés esetében nem csupán egy esemény, hanem egy nyelviileg megkonstruált (l. Langacker 2008: 55; Tolcsvai Nagy 2010: 31–31) esemény feldolgozása és fogalmi megalkotása történik. Az idézés létrehozásánál a szövegalkotó a nyelvi reprezentációt feldolgozza, majd az így létrehozott diskurzust, illetve annak egy részletét az idézés nyelvi lehetőségén keresztül hozzáférhetővé teszi mások számára. Az IDÉZÉS megalkotásakor az idéző interpretálává válik, aki kiszakítva az eredeti kontextusából a feldolgozott és az idézésre előkészített szövegrészt, azt új, általa megalkotott kontextusba helyezi át. IDÉZÉS-kor tehát nem csupán egy esemény konstruálása történik, hanem újrakonstruálás: egy, a feldolgozás, az értelmezés által létező szöveg idézetként való újraalkotása; újrakontextualizálás, mely során jelentésselölődés mehet végbe a kontextus megváltoztatása következtében.

Az újrakontextualizálás és az újrakonstruálás jelen esetben egymás következményének tekinthető. Egy meglevő diskurzus új kontextusba történő helyezése az adott kontextuális körülményekhez történő igazítást jelenti. Az újrakonstruálást, illetve a nyelvi konstrukciók alkalmazását épp ez az új kontextus határozza meg, illetve követeli meg. Ennek

során egyfajta játéktér alakul ki a szövegalkotó és az idézni kívánt, eredeti diskurzus között. Ez a játéktér lehetővé teszi, hogy a szövegalkotó az IDÉZÉS felidézésének előnyeit kihasználva éljen azzal, hogy saját diskurzusvilágához igazítsa a megidézni kívánt diskurzust. Az új kontextuális körülmények közül az adott szövegtípus jellemzői is irányítják az újrakonstruálás folyamatát (l. bővebben 3.).

Az újrakontextualizálással együtt járó jelentéseltolódás fokozat kérdése. Az IDÉZÉS megalkotása során az idéző az idézésre szánt és az adott diskurzussal, valamint a befogadóval diszkurzív viszonyba kerülve folyamatos döntéseket hoz arról, hogy az eredeti diskurzus tartalma közül mit, hogyan és milyen mértékben rögzít, tesz explicitté, és ezt milyen perspektívából teszi elérhetővé. Ezáltal eltérő fokon válhat explicitté az idéző tevékenységre történő reflektálás, de mindemellett az eredeti diskurzus vagy annak egy részlete is eltérő mértékben és az eredeti kontextusában funkcionáló jelentéséhez képest módosult, de sokkal inkább az adott diskurzushoz igazított, adaptált, aktualizált jelentésben jelenhet meg. Mindezzel együtt az eredeti diskurzus más részeire irányul a figyelem, az adott diskurzusba történő beágyazódása eltérő fokúvá válhat, valamint ez az eljárás az idézési módok mintázataira is hatással van. Az idéző adaptív tevékenysége tehát nem csupán – az intertextualitás lehetőségét kihasználva – az idézetnek az adott diskurzusba történő bevonására, hanem annak minőségére és módjára is kiterjed.

3. Idézés az egyetemi tankönyvekben

Előjáróban rögzíteni szükséges, hogy idézés szempontjából az egyetemi oktatásra készült tankönyvek alapvetően két kategóriába sorolhatók. Az egyik kategóriába azok a szövegek kerülnek, melyekben jellemzően nem található idézés: a fejezetek végén lévő szakirodalomlista ad tájékoztatást arról, milyen munkák felhasználásával készült az adott rész. A másik kategóriában, melybe azok a szövegek kerülnek, melyekben megjelenik az idézés, szintén két csoport különíthető el. Az egyik esetben – mely átmeneti kategóriának is tekinthető – az IDÉZÉS tényére történő reflexiók (pl. hivatkozások) lábjegyzetben jelennek meg, valamint a szerző esetenként ott idéz bővebben munkákból. A másik esetben pedig a főszöveg is tartalmaz idézéseket. Ennek hangsúlyozása azért is szükséges, mert itt érhető tetten az, hogy milyen funkciót tölthet be a különböző diskurzustípusokban az idézés, illetve az idézés funkciója is árnyaltabbá tehető.

A fentiek alapján az egyetemi tankönyvekbe ágyazódó idézések alkalmazását nagyban meghatározza a szövegtípus, illetve a szövegek célja. Ezért az idézések vizsgálatát érdemes először az újrakontextualizálás kérdésével kezdeni, tehát azzal, mi jellemzi azt a kontextust, melybe a más személyhez tartozó diskurzusok ágyazódnak.

A tudományos szövegtípust – ekképp az egyetemi tankönyveket is – alapvetően a TUDÁS átadása, illetve megosztása jellemzi. A TUDÁS – ideális esetben – a szövegalkotónál van, melyet a befogadóval a kettejük között létrejövő közös figyelemirányítás során kíván megosztani. A TUDÁS megosztása tehát meghatározó tényezővé válik

az IDÉZÉS konstruálása során, az ezzel együtt járó figyelemirányítás pedig az idézések nyelvi konstrukcióit is módosítja a fentebb leírt, prototipikusnak tekinthető idézésekhez képest. Az aktuális szövegalkotó ugyanis a TUDÁS megosztása során ebben a diskurzustípusban megteheti, hogy magát a TUDÁS-t és nem annak FORRÁS-át helyezze előtérbe. Ez magyarázatot adhat arra, hogy a szövegalkotó miért lábjegyzetekben teszi explicitté az idézés tényét. A lábjegyzet ugyanis – mind valódi, mind metaforikus értelemben – térbelig jobban elkülönül a főszövegtől. A befogadás folyamatát ezáltal nem akasztja meg, ezért az átadni kívánt jelentéstartalom kerül(het) a figyelem előterébe, annak forrása pedig a lábjegyzetekben háttérként működik. Mindezek után érdemes részletesebben, példák felhasználásával megnézni, miként működhetnek az idézések a tankönyvekben.

3.1. Az idézés konstruálása az egyetemi tankönyvekben

A vizsgált tankönyvekben megfigyelhető, hogy a fentiekben bemutatott újrakontextuáló és újrakonstruáló folyamat (l. 2.2.) erősen befolyásolja az IDÉZÉS aktusának hozzáférhetővé tételét. Ez leginkább a TUDÁS megosztásának módjától és az azzal összefüggésbe hozható figyelemirányítói eljárás móddal kapcsolható össze. A szövegalkotó ebben a diskurzustípusban az idézést leginkább arra használja fel, hogy lehorgonyozzon egy, az adott diskurzusvilágban releváns fogalmat vagy folyamatot. Mindez egyfelől azzal jár, hogy ugyan az idézetben közölt jelentéstartalom előtérbe kerül(het), de – másfelől – a benne közölt propozicionális tartalomnak értelmezésével egyszersmind fel is oldódik a szövegben: az átadni kívánt TUDÁS kifejtését és alátámasztását végzi el. Ez erősen érinti az IDÉZÉS konstruálását (vö. 2.), mely az idézés konstrukciójában is változatosságot eredményez.

(3)

- a. Joggal írta tehát Pais Dezső: „A tényeket magában foglaló anyag nemcsak nagy érték, hanem állandó érték. A tényekhez fűzött magyarázatok, elméletek elavulhatnak, téveseknek bizonyulhatnak, a tények azonban – ha óvjuk vagy legalább nem pusztítjuk el őket – megmaradnak, új – eredményesebb – feldolgozás alapjává lehetnek” (MNYTK 140, 13) (Kiss–Pusztai 2003: 19).
- b. „A mindennapi élet gyorsan zajló eseményei közepette csak kevés időnk van mérlegelni az érvelésekben előforduló érvek fontosságát, odaillőségét.” (Zentai 1999, 85) Az álláspont elfogadásához nem minden érv szolgáltat elegendő alapot (Adamik – A. Jászó – Aczél 2005: 361).
- c. Tény, hogy a nyelv az elsődleges kontextus egy adott kultúrában (Buda 1992: 10), ám amikor idegen nyelvet tanulunk, egyben az adott nyelv beszélőközösségének kultúráját is meg kell tanulnunk: „Miként a gyermek, az idegen nyelvet uralni igyekvő felnőtt is az arcokra figyel ilyenkor fokozott mértékben [...]” (Buda 1992: 11) (Sólyom 2014: 107).

- d. A „nominális predikáció” (főnév, a főnévi csoport) meghatározó jellemzője tehát, hogy „egy régiót jelöl egy tartományban” (Langacker 1987: 198). A köre szélesen értelmezendő: dolgok, viszonyok, helyek, érzékelések stb. (Tolcsvai Nagy 2001: 97).
- e. É. Kiss (1995 és 1998) tovább pontosítja, szűkíti a fókusz meghatározását, amennyiben az inkább azonosítást kifejező operátor (É. Kiss 1995: 15) (Tolcsvai Nagy 2001: 103).
- f. Egyesek idesorolják a névelőket is, mivel képző- és jelszerű sajátosságokkal rendelkeznek. Berrár Jolán képzőszerűnek tartotta őket, mondván, hogy határozottság szempontjából megváltoztatják a szó jelentését (Keszler 2000: 73).

3.1.1. Az idézési módok

A diskurzusokban mindhárom idézési mód tetten érhető. Ezek alkalmazásával kapcsolatban az válik fontossá, melyikben miképp jelenik meg az idéző adaptív tevékenysége, ezáltal melyik miképp érinti a beágyazódás módját és mértékét, és végső soron az idézet funkcióját.

Az egyenes idézés esetében, ahol az idézett diskurzus megalkotásakor az eredeti szöveg szószerint jelenik meg, továbbá annak kontextusa is jelöltté válik, a beágyazódás kisebb fokáról lehet beszélni. A (3a)-ban például az idézés aktusa az egyenes idézésre jellemző referenciális központ átadásával jellemezhető, ezt az idézet teljes terjedelmében alkalmazott idézőjel is jelöltté teszi. Az idézés működése szempontjából elmondható, hogy az idézett diskurzus kerül a figyelem előterébe. Ugyanakkor az idéző részbe ékelt *joggal* már e diskurzustípus idéziskonstruálására válik jellemzővé: az aktuális szövegalkotó ugyanis ezzel az idézet jelentéstartalmát értékeli, az idézett diskurzusrészt saját diskurzusához igazítja.

A figyelemirányítás lehetősége, ezáltal az idézés funkcionálása más példákhoz való viszonyban válhat érzékelhetővé. A (3a)-hoz képest a (3c)-vel kapcsolatban feltehető a kérdés: az idézőjellel jelölt egyenes idézet és maga az idézés ugyanúgy működik, mint a (3a)-ban? Itt ugyanis a szövegalkotó először összegzi az idézni kívánt diskurzus propozicionális tartalmát, melynek egy összetevőjét az egyenes idézettel a figyelem előterébe helyez úgy, hogy az IDÉZÉS-t jellemző MONDÁS aktusa nyelviileg nem válik kifejtetté. Nézőpontoszerkezet szempontjából tehát valóban egyenes idézés valósul meg, de a beágyazódás mértéke magasabb fokúnak tekinthető, mint a (3a)-ban. Ezáltal a figyelem irányításának a módja is változik: a figyelem az idézet terjedelmében a beágyazott diskurzuson van, de mivel az funkcionálisan egy, az aktuális megnyilatkozótól származó megállapítást támaszt alá, a szövegegész szempontjából a kettő között oszlik meg. Ezekhez képest a (3e) idézőjellel jelölt részei, főként az első, terminusként funkcionáló (*nominális predikáció*), a beágyazódás foka és az idézet jelöltté tételének módja miatt (l. bővebben 3.1.2.) már szabad függő idézésnek tekinthető. Itt már ugyanis a szövegalkotó interiorizálja saját diskurzusába a máshoz köthető, idézőjellel jelölt diskurzusrészeket, ezt a megnyilatkozásban megvalósuló referenciális központ szabad működtetésével (is) eléri.

Akárcsak a (3f), ahol – a függő idézési mód lehetőségeit kihasználva – az idéző a más személytől származó diskurzus összegzését adja, abból is azt előtérbe állítva, melyek a saját diskurzusa szempontjából relevánssá válnak.

Az egyetemi tankönyvekre jellemző idézési módokat tekintve elmondható, hogy az átmeneti kategóriába sorolható (vö. 2.1.1.) szabad függő idézés, valamint azon egyenes idézések válnak meghatározóvá, amelyekben az idéző az akár szószerinti idézet közlésekor saját nyelvi tevékenységének ad teret, illetve az idézetnek saját nézőpontjából történő összegzését is adja. Az idézetnek a szövegegészhez történő ilyenfajta igazítása az aktív figyelmet nem(csak) az idézetre, hanem az adott diskurzusra irányítja.

3.1.2. Az idéző rész konstruálása

Az idéző rész konstruálása során az válik relevánssá, hogy az idéző mennyire és főként miként kontextualizálja az idézetet, ezáltal milyen fokon teszi reflexió tárgyává az IDÉZÉS tényét.

A (3a)-ban az idézet körülményeinek kifejtése – egyfelől az idéző részben, másfelől a hivatkozásban – nyelvileg explicitté vagy explicitebbé válik, mint a (3b–f)-ben. Utóbbi példákban a VKI MOND különböző fokon válik nyelvileg jelöltté. A (3b–d)-ben idézőjel és a hivatkozás hívja fel a figyelmet, hogy a diskurzus egyes részei mástól származnak. Ezekben az esetekben a VKI MOND a VHOL kontextualizáló elemen keresztül: a hivatkozás feloldásával válhat elérhetővé. A (3e)-ben az elsődleges figura jelölése (É. Kiss) is megtörténik, a mellette alkalmazott hivatkozás pedig arra hívja fel a figyelmet, az itt szereplő jelentéstartalom egy másik diskurzus felhasználásával jött létre. A (3f)-ben az elsődleges figura a MONDÁS aktusának megjelenítésével párosul. Az eredeti diskurzus más körülményeire viszont nem történik reflektálás. Mindezek alapján látható, hogy az idézetet kontextualizáló elemek közül jellemzően a VKI MOND és a VHOL jelenhet meg, több esetben a VKI MOND a VHOL-on keresztül válik hozzáférhetővé. Valamint: a MONDÁS kidolgozása – amennyiben megjelenik – leginkább nem a neutrálisnak tekinthető, a teljes esemény leképezését elvégző *mond* vagy *ír* által történik, hanem az aktuális szövegalkotónak az idézni kívánt diskurzushoz való viszonya, illetve annak értelmezése kerül előtérbe, vagy a MONDÁS egy összetevőjét is az előtérbe helyezve, vagy annak összegző értékelését adva. Ezek következményeként a VMIT elérési útvonalára nem ugyanolyan mértékben történhet reflexió, mely által az idézet különböző mértékben ágyazódhat az adott diskurzushoz, illetve járulhat hozzá annak jelentéséhez. Az idézések ezek alapján egy skálán helyezhetők el. A két végpontot a (3a)-val és a (3g)-vel jellemezhető idézések képezhetik. A (3a)-ban az IDÉZÉS aktusa az idéző rész, az írásképi megoldás és a hivatkozás által is kidolgozottá, ezért könnyen elérhetővé válik. Ezzel együtt az idézet kerül a figyelem előterébe, a beágyazódás alacsony fokáról lehet beszélni, az intertextuális kapcsolat megalkotása a fentebb felsorolt tényezők felhasználásával könnyen megtehető. A (3g)-ben viszont az, hogy az adott diskurzus egy másik diskurzus felhasználásával készült, igen alacsony mértékben válik nyelvileg explicitté.

Az eltérő kifejtettséggel jellemezhető idéző rész arra is lehetőséget ad, hogy a figurák közötti temporális reláció leképezése, illetve a mutató névmási elemek expliciten ne jelenjenek meg. Mindezzel együtt az idéző rész által elindított figyelemirányítói művelet expliciten nem valósul meg. Ennek következményeként a figyelem ismét nem elsősorban az idézetre irányul, sokkal inkább a tudományos szöveg egy részletére, mely tartalmát alátámasztja, támogatja maga az idézet.

Mindezen tényezők a metapragmatikai tudatossággal is összekapcsolhatók. A metapragmatikai tudatosság szempontjából a következő fokozatok jönnek létre: a legnagyobb fokú metapragmatikai tudatossággal jellemezhető idézéseknel megjelenik ugyan az idéző rész, de annak kontextualizáló elemei csupán a VKI-re és a MOND-ra fókuszálnak, a hivatkozás jeleníti meg a VHOL-t. Emellett az idéző rész tartalmazhat VHOGYAN-t (l. 3a), de ez nem az eredeti diskurzus körülményeit, hanem az idéző interpretáló, értelmező pozícióját jeleníti meg. A következő fokozat, amikor nem járul idéző rész az idézethez, az idézet viszont jelöltté válik. Ezekben az esetekben alacsonyabb fokú metapragmatikai tudatosságról, de ezzel együtt – az írásképi megoldások és / vagy a hivatkozás által – a beágyazódás nagyobb mértékéről lehet beszélni. Ennek végpontja lehet az az eset, mikor az intertextualitás tényére csupán egy hivatkozás hívja fel a figyelmet. Megemlítenő továbbá az az lehetőség, mikor az idéző rész nem az idézet kontextusát reprezentálja, hanem annak propozicionális összegzését adja. Ezekben az esetekben szintén magasabb fokú beágyazódásról van szó: ilyenkor ugyanis az idéző adaptív tevékenységének következményeként az idézet „feloldódik” az aktuális szövegben; még ha egyenes módon végbe is megy az idézése, csupán alátámasztja az idéző részben összefoglaltakat, vagy annak egy részét helyezi a figyelem előterébe. Következésképpen az, hogy a szövegalkotó mennyire dolgozza ki és miként konstruálja meg az IDÉZÉS-t, illetve milyen mértékben reflektál az intertextualitás tényére attól függ, hogy mennyire kívánja bevonni, saját diskurzusának – a szöveg jelentésképzéséhez hozzájárulva – részévé tenni az idézésre szánt szövegrészletet, illetve annak egy részletét mennyire kívánja arra felhasználni, hogy az adott diskurzus egy összetevőjét előtérbe helyezze, lehorgonyozza.

4. Összegzés

Az idézés megalkotásakor a szövegalkotó kiszakítva az eredeti kontextusából az idézésre előkészített szövegrészt, azt új, általa megalkotott kontextusba helyezi át. Az idéző az IDÉZÉS megalkotása során az eredeti és a saját diskurzusával, továbbá a befogadóval diszkurzív viszonyba kerülve döntéseket hoz arról, hogy az eredeti diskurzus tartalma közül mit, hogyan és milyen mértékben rögzít, tesz explicitté, és ezt milyen perspektívából teszi elérhetővé. Az idéző adaptív tevékenysége, konstruálási folyamata mind az idéző részt, illetve annak összetevőit és kifejtettségét, mind az idézetet érinti. Az idézések ezáltal megalkothatók szubjektívan és kevésbé szubjektívan. Az ekképp megalkotott idézetek

eltérő fokon ágyazódhatnak a szövegbe, különböző módon és mértékben járulhatnak hozzá az adott diskurzus jelentéséhez. Ezzel együtt az idézésben működő figyelemirányítás többféle módon működhet.

A tanulmány a bevezető részben amellet érvelt, hogy az idézés referenciapont-szerkezetnek tekinthető. Ekkor először az idéző rész áll a figyelem központjába, majd – a kiterjedő aktivációval, mely során az idéző rész által aktivizált és asszociált jelentés miatt az idézet idézetként való értelmezése könnyen hozzáférhetővé válik – az idézetként megkonstruált szövegrész. Az idéző rész működése addig áll fenn, míg a konceptualizáció, tehát az, hogy az adott szövegrészt a befogadó idézetként, a teljes szövegrészt pedig idézésként értelmezze, be nem teljesedik. Ebből a szempontból az idéző rész válik referenciaponttá, melyen keresztül elérhetővé válik az idézni kívánt diskurzus vagy annak egy részlete, megteremtve az IDÉZÉS tényét. Az idéző rész ebben az esetekben háttérként működik, melyhez viszonyítva kerül a figyelem előterébe az idézet. Az egyetemi tankönyvekben található idézésekben viszont a művelet megfordulhat: az idézet az idéző részben kifejtett vagy összegzett jelentéstartalmat, illetve idéző rész hiányában – ide sorolva a hivatkozásokat is – a szöveg aktuális tartalmát támasztja alá, annak lehorgonyzását végzi el. Ezekben az esetekben nem az idézet, hanem az adott szöveg, illetve annak egy részlete kerül a figyelem előterébe, melynek kidolgozásához járul hozzá az idézet.

Az intertextualitás fogalmán keresztül értelmezett idézés az explicitég eltérő fokozataival jellemezhető. Az idézés ezáltal egy egyenesen képzelhető el, melynek egyik oldalán a maga teljességében megjelenő idézések találhatók, tehát azok, melyekben az eredeti diskurzus kontextusa, az idéző tevékenység és az idézet is expliciten megjelenik. A másik végpontot azok az idézések képezhetik, melyekben az idéző tevékenységet és ezzel együtt az intertextualitás tényét egy hivatkozás jeleníti meg. A két végpont között pedig az idéző tevékenységet és az idézetet különböző mértékben megjelenítő idézések helyezkednek el. A szövegalkotó az intertextualitáson is alapuló TUDÁS megosztásával egy másik diskurzusból származó diskurzusrészlet lehorgonyzása által bizonyos fogalmakat és műveleteket a kanonizáció (l. Assmann 1999) folyamatának részévé tesz: az idézés tényével indítja el ezt a folyamatot, de mindeközben a saját diskurzusvilágának egy összetevőjét teszi az intertextuális kapcsolat lehetőségét kihasználva lehorgonyzottá.

Források

- Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Acél Petra 2005. *Retorika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Sólyom Réka 2014. *Kommunikációs gyakorlatok*. Budapest: Patrocinium.
- Szathmári István 2009. Kazinczy stilisztikai nézeteiről – még egyszer. *Magyar Nyelvőr* 133/2: 150–155.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Irodalom

- Assmann, Jan 1999. *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a magas kultúrákban*. Budapest: Atlantisz.
- Csontos Nóra 2009. *Az írásjelek alkalmazásának alakulástörténete a 17. század közepétől a 19. század elejéig keletkezett magyar nyelvű nyomtatványokban*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/csontosnora/diss.pdf> (2015. 06. 17.)
- Csontos Nóra 2012. Az idézés kognitív szemantikai megközelítése. In: Tolcsvai Nagy Gábor – Tátrai Szilárd (szerk.): *Konstrukció és jelentés*. Budapest: DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhely, ELTE. 195–210.
- Csontos Nóra 2016. Az idézés mint újrakonstruálás. *Jelentés és Nyelvhasználat* 3: 1–19. <http://www.jeny.szte.hu/jeny-2016-csontosn> (2019. 01. 11.)
<https://doi.org/10.14232/jeny.2016.1.1>
- Csontos Nóra 2018. Az idézés mint adaptív tevékenység. Idézés a tudományos diskurzusban. *Jel-Kép* 2018/4: 50–61. <https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2018.4.51>
- Csontos Nóra 2019. Kontextualizáció, konstruálás, idézés. Az idézés adaptív tevékenysége a *mond*-dal alkotott idézésekben. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium. 113–135.
- Csontos Nóra – Dér Csilla Ilona – Furkó Péter 2019. Idézés – önidézés – 'én' idézés. *A mondom szerepe az idézés jelölésében*. *Magyar Nyelvőr* 143/4: 481–494.
- Csontos Nóra – Tátrai Szilárd 2008. Az idézés pragmatikai megközelítése. (Az idézési módok vizsgálatának lehetőségei a magyar nyelvű írásbeliségben). *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XXII: 59–119.
- Genette, Gérard 1996. Transztextualitás. *Helikon* 1–2: 82–90.
- Kugler Nóra 2017. Az összetett mondat. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 806–895.
- Langacker, Ronald 2008. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- Levinson, Stephen C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marmaridou, Sophia S. A. 2000. *Pragmatic meaning and cognition*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/pbns.72>
- Sanders, José – Spooren, Wilbert 1997. Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive point of view. In: Liebert, Wolf-Andreas – Redeker, Gisela – Waugh, Linda (szerk.): *Discourse and perspective in cognitive linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 85–112. <https://doi.org/10.1075/cilt.151.08san>
- Tátrai Szilárd 2005. A nézőpont szerepe a narratív megértésben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XXI: 207–229.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 899–1058.
- Tátrai Szilárd – Csontos Nóra 2009. Perspectivization and modes of quoting in hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 56/4: 441–468. <https://doi.org/10.1556/ALing.56.2009.4.4>
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017a. Bevezetés. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 21–71.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2017b. Jelentéstan. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 207–466.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics*. London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.

Internetes hivatkozások

- W1 = Ha Spielberg szarnak tartaná, az fájna. Origo. <http://goo.gl/sAQ9OL> (2015. 05. 25.)
- W2 = A Saul fia nyerte a zsűri nagydíját Cannes-ban. Origo. <http://www.origo.hu/filmklub/blog/dijak/20150524-a-saul-fia-nyerte-cannes-2015-nemes-jeles-laszlo-ifjusag-carol.html> (2015. 05. 25.)
- W3 = Kiss Tibor: „Be kellene dobni az országot egy mosógépbe. <https://444.hu/2019/03/01/kiss-tibor-be-kellene-dobni-az-orszagot-egy-mosogepbe> (2019. 12. 28.)
- W4 = Családinet.hu. https://www.csaladinet.hu/szakertok/derikrizsti_mediator/faq/?tag=coaching (2019. 12. 28.)